

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Psühholoogia instituut

Kerttu-Liis Klaar
EESTI KOOLIPSÜHHOLOOGIDE VALMISOLEK KRIISIDEKS JA
TÄIENDKOOLITUSE VAJADUS
Uurimistöö

Juhendaja: Kaia Kastepõld-Tõrs

Jooksev pealkiri: Koolipsühholoogide valmisolek kriisideks

Tartu Ülikool 2020

Eesti koolipsühholoogide valmisolek kriisideks ja täiendkoolituse vajadus

Lühikokkuvõte

Käesoleva töö eesmärgiks on uurida Eesti koolipsühholoogide valmisolekut kriisideks. Töö jaoks loodud küsitlusuuring koosnes nii avatud küsimustest, mille analüüsiks kasutati kvalitatiivset sisuanalüüsi, kui ka valikvastusega küsimustest. Uuringus osales 65 Eesti koolipsühhooloogi, keskmise tööstaažiga 8,7 aastat. Kõige levinumad kriisisituatsioonid, millega Eesti koolipsühholoogid on oma töös kokku puutunud on õpilastevaheline füüsiline vägivald, koolikiusamine, õpilase suitsiidkatse, alkoholi või narkootikumidega seotud olukorrad ja õpilase tõsine haigus/vigastus. Tulemused viitavad sellele, et koolipsühholoogid oskavad õpilasi indiviidi tasemel hästi aidata, kuid kriisi juhtimise, koostöö perede ja koolipersonaliga ning kriisiplaani kasulikkuse osas jääb teadmistest puudu. Uurimistöö tulemuste analüüsis leiti, et Eesti koolipsühholoogide hinnangul on neil vajadus kriisisekkumise täiendkoolituste järgi ning koolipsühholoogide kriisikoolitusprogrammid võiksid olla rohkem treeningu formaadis, mis annaksid lisaks teoreetilistele teadmistele ka praktilisi oskusi.

Märksõnad: koolipsühholoog, kriisisekkumine, koolikriis

The preparedness of Estonian school psychologists for school crisis and their need for additional training

Abstract

The aim of this work is to examine the crisis preparedness of Estonian school psychologists. Survey consisted of open-ended questions analyzed with qualitative content analysis as well as closed-ended questions. The survey was completed by 65 Estonian school psychologists with an average working experience of 8,7 years. The psychologists indicated having the most experience with student–student physical assaults, bullying, suicide attempts, alcohol or drug-related problems and serious illness or injury of students. The results suggest that school psychologists are able to help students well at the individual level, but there is a lack of knowledge about crisis management, working with families and school staff, and the benefits of a crisis plan. Results suggest that school psychologists have the need for additional crisis intervention and preparation programs.

Keywords: school psychologist, crisis management, school crisis

Sissejuhatus

Vaimse tervise, sealhulgas ka suitsiidi ennetusele on hakatud ühiskonnas järjest rohkem tähelepanu pöörama. Enesetapud ja nendeni viiv depressioon on tänapäeva ühiskonnas tõsisem probleem kui kunagi varem, eriti noorte seas. Noorte probleemid jõuavad paratamatult nendega kooli kaasa. Seetõttu on oluline, et probleeme koolis märgataks ja oleks olemas strateegiad abi pakkumiseks. Kooli keskkonnas on kriisiga toimetulek eriti oluline, kuna noortel on ealistest iseärasustest tulenevalt kombeks kaaslasi jäljendada ning nende tegudega kaasa minna, mistõttu on koolipoolne kriisisekkumine väga oluline. Koolid peavad olema valmis kiiresti ja tõhusalt reageerima.

Viimastel kümnenditel on maailmas tekkinud rohkem käsiraamatuid, mis juhendavad koolitöötajaid koolikriisidega toimetulemisel (Nickerson & Zhe, 2004; Pitcher & Poland, 1992), ja on vastu võetud seadusi, mis nõuavad koolidelt, et nad võtaksid kasutusele ennetavaid meetmeid ja sekkumismeetmeid koolikriiside lahendamiseks. Suurenenud on professionaalne, poliitiline ja avalik huvi kriiside ennetamise ja kriisisekkumise vastu (Gerler, 2004; Nickerson & Zhe, 2004). Ameerikas on palju uuritud koolides levinud kriise, koolide valmisolekut kriisideks ja erinevaid kriisisekkumisi. Koolipsühholoogid võivad võtta juhirolli koolikriiside ennetamisel, anda koolijuhtidele nõu kriisidega turvaliselt ja tõhusalt toimetulemiseks ning kriisidele reageerimise võime hindamiseks (Furlong, Morrison & Pavelski, 2000; Erps, Ochs & Myers, 2020; Knoff, 2000). Varasemad uuringud viitavad, et vähem kui 50% USA koolipsühholoogidest on saanud kriisisekkumise koolitust oma formaalse õppe käigus (Allen jt, 2002). 2002. aastal USAs läbi viidud uuringus olid kriisisekkumise koolituse läbinud vaid 5% uuringus osalenud koolipsühholoogidest, samas kui 50% vastanutest oli aktiivsed liikmed oma kooli kriisitiimides (Allen jt, 2002; Bramlett jt, 2002).

Antud teema on ka Eesti ühiskonnas akuutne, kuid Eesti Koolipsühholoogide Ühingu andmetel ei ole viimasel ajal tehtud uuringuid koolide kriiside ennetamise strateegiate ja kriisideks valmisoleku kohta. Eelmainitud probleem on muutunud eriti aktuaalseks COVID-19 viiruse leviku takistamiseks kehtestatud riikliku eriolukorra tõttu, mil koolid pidid minema üle distantsõppele. Antud töö koostamine ja andmete kogumine toimus enne COVID-19 viiruse tõttu kehtestatud eriolukorda.

Kriis ja kriisisekkumine koolides

Erialases kirjanduses leidub mõistetel “kriis” ja “kriisisekkumine” väga palju erinevaid definitsioone. Erinevate kriisi definitsioonide ühisosa peegeldab autori arvates kõige paremini Jamesi ja Gillilandi (2016) definitsioon, mille kohaselt on kriis sündmuse või situatsiooni tajumine või kogemine talumatult raskena, mis ületab inimese olemasolevad ressursid ja toimetulekumehhanismid. Klein ja Lindemann tõid kriisi defineerimisel juurde sotsiaalse aspekti, et kriis võib tekkida individuaalsel või sotsiaalsel tasandil emotsionaalse ohu tagajärjel (viidatud Pitcher & Poland, 1992). Oluline nüanss, mille nad välja tõid, on et üksikisiku kriis on sageli grupikriisi manifestatsioon; vastupidi võib ka üksikisiku kriisi põhjustada kriis grupis, milles ta on oluline liige (Pitcher & Poland, 1992). Kooli kontekstis on kriisil unikaalseid jooni kooli sotsiaalse struktuuri ja kogukonnatunde tõttu (Allen jt, 2002). Olulise nüansina toodi välja, et koolikriisidel on potentsiaali mõjutada tervet kooli. Antud töös käsitlebki autor kriisi kui ootamatut, kontrollimatut ja väga negatiivset sündmust, mis võib olenevalt sündmuse laadist ja ulatusest mõjutada kas üksikisikut, teatud inimeste gruppi või tervet kooli.

Koolikeskkond on muutunud päris palju viimase paari kümnendi jooksul ja kriisisekkumise vajadus koolides on tõusnud. Koolipersonali (administraatorid, nõustajad, koolipsühholoogid) kriisisekkumise oskuste omandamine on muutunud aina vajalikumaks, et tagada koolides turvalisus (Pitcher & Poland, 1992). Kool on asutus, kuhu lapsed tulevad iga päev. Koolide jaoks on oluline lahendada laste emotsionaalseid ja arengulisi kriise, sest emotsionaalset või füüsilist valu kogevad lapsed ei õpi hästi (Pitcher & Poland, 1992).

Viimase 10 aasta jooksul on koolinõustamise kirjanduses ja konverentsidel kõige rohkem tähelepanu saanud koolikiusamise teema ja hiljuti ka küberkiusamine (Berkowitz, 2014; James & Gilliland, 2016). Kiusamine võib suurendada depressiooni ja enesetappude riski noorte seas (Russell, jt, 2011). Enesetapu mõtted ja suitsiidne käitumine on teismeliste seas üks kõige levinum vaimse tervisega seotud hädaolukord (James ja Gilliland, 2016). Koolid peavad oskama sellega toime tulla. On tõenäoline, et teismelised ei otsi ise vaimse tervise probleemide puhul abi. Husky jt (2012) viisid läbi uuringu, kus selgus et kaks kolmandikku suitsidaalsete mõtetega noortest ja pooled nendest noortest, kellel oli plaan teha või kes olid teinud suitsiidikatse, polnud 12 kuu jooksul vaimse tervise spetsialistidega kokku puutunud. Koolide kriisidele reageerimise programmid peaksid endas hõlmama ka enesetappude ennetamise, sekkumise ja järelmeetmete strateegiaid (Kalafat, 2003; Reis & Cornell, 2008).

Kriisidele tõhusaks reageerimiseks on vaja eelnevat valmisolekut ja süstemaatilist organisatsioonilist reageerimist, mis on piisavalt paindlik, et seda saaks kasutada mitmetes

erinevates kriisiolukordades, ning piisavalt spetsiifiline, et anda juhiseid konkreetse kriisi ajal (Yeager & Roberts, 2015).

Kriisiplaanide vajalikkus

Kriisiplaan aitab koolil kriisideks valmis olla (Werner, 2015). Uuringud näitavad, et iga kool on tõenäoliselt mingit tüüpi kriisisituatsiooniga kokku puutunud (Adamson & Peacock, 2007). Põhjalik kriisiplaan ja kriisimeeskonna treenimine on oluline kriisisekkumise strateegia, kuid endiselt on koole, mis tegelevad kriisidega alles siis, kui need on juba juhtunud (Brock, Sandoval & Lewis, 2001; Adamson & Peacock, 2007). Uuringud on näidanud, et koolipersonal, kelle koolis on olemas põhjalik kriisiplaan, tunneb ennast paremini kriisideks valmis olevat (Werner, 2015; Olinger Steeves, Metallo, Byrd, Erickson & Gresham, 2017). Kriis võib lühiajaliselt häirida õppetööd, ent kui kriisiga õigesti toime ei tulda, võib kriisi psühholoogiline mõju eskaleeruda ja olla pikaajaline (Yeager & Roberts, 2015). Kriisimeeskond ja kriisiplaani järgimine kriisi ajal aitab tagada seda, et ei jäetaks tegemata olulisi ülesandeid kriisi ajal ning pärast kriisi ega tekiks ebavajalikku kaost, traumat ja paanikat. Koolipsühholoogid on arvatavasti kõige paremini kvalifitseeritud koolipersonali liikmed, kes aitavad kooli kriisiplaani ja kriisimeeskonda luua (Allen jt, 2002; Adamson & Peacock, 2007). Osade kriiside lahendamise jaoks on vaja meeskonnana reageerimist, kuid kriisid, mille puhul on oluline privaatsus ja konfidentsiaalsus (nt lapse väärkohtlemine kodus, seksuaalne rünnak), vajavad diskreetset lähenemist tugimeeskonna poolt, kui just informatsioon nende juhtumite kohta pole levinud ja tekitanud muret koolikogukonnas (Yeager & Roberts, 2015).

Kriisid põhjustavad ka kriisiga toimetulijatel läbipõlemist. Leiti, et koolinõustajate läbipõlemine on oluliselt suurem, kui kriisiolukord tekkis füüsilise väärkohtlemise tagajärjel. Kriisisekkumise koolitused aitavad vähendada koolipsühholoogide läbipõlemist. (James & Gilliland, 2016) Uuringud on näidanud, et koolipsühholoogidele põhjustab palju stressi, kui nad peavad olema juhirollis teadmatus ja kaootilises situatsioonis, kus tuleb langetada kiireid otsuseid (Fein, Carlisle & Isaacson, 2018). Kindlate tingimuste väljatöötamine kriisisekkumiseks on oluline, sest võimaldab koolidel ja kogukonna kriisimeeskonnal (politsei, kiirabi, tuletõrjujad) tegevust kooskõlastada (Yeager & Roberts, 2015)

Eesti kooli roll kriisides

Eestis reguleerib koolide tegevust kriisiolukordade lahendamisel Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus ning Lastekaitse seadus (vastus teabenõudele, 10.12.2019). Põhikooli- ja

gümnaasiumiseadus (2010) §44 kohustab koole tagama õpilaste vaimse ja füüsilise turvalisuse. Koolide kohustus tagada vajalikud tugimeetmed õpilastele on sätestatud 58. paragrahvis (Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus, 2010). Lisaks nõuab sama seadus ka seda, et koolidel oleks koostatud plaanid võimalike ohuolukordadele reageerimiseks ning ette nähtud detailsem kord, kuidas selliseid olukordi ennetatakse (Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus, 2010). Seadus kohustab koole sellist plaani koostama, kuid täpsema sisu osas on jäetud koolidele avar otsustusõigus (vastus teabenõudele, 10.12.2019). Teine seadus, millest koolid juhivad, on Lastekaitseseadus, kus on sätestatud oluline põhimõte, et hädasolevat last märkav täiskasvanu peab reageerima (Lastekaitseseadus, 2014). Samas jällegi ei ole antud seaduses reguleeritud osutatava abi olemust ega muid detaile (vastus teabenõudele, 10.12.2019).

Praktikas on kriisideks valmisolek jäetud koolides töötavate koolipsühholoogide hooleks, kes on kindlasti esimesed, kelle poole selle teema reguleerimisel kriisikavades või kooli regulatsiooni väljatöötamisel pööratakse (vastus teabenõudele, 10.12.2019). Haridus- ja teadusministeerium on oma kooliturvalisuse kodulehel puudutanud mõningaid aspekte kriisiolukordade lahendamisel (vastus teabenõudele, 10.12.2019). Soovitatakse näiteks, kes millistes olukordades peab sekkuma ja kuidas seda teha; mida tehakse turvalisust ohustavate olukordade ennetamiseks; kes ja millal kaasab koolivälised spetsialistid (politsei, lastekaitse, KOV sotsiaaltöötaja) (Kooliturvalisus, 2019). Kuid antud lehel väljatoodu on käsitletav soovitusliku sisuga suunistena, mitte siduva dokumendina (vastus teabenõudele, 10.12.2019).

Eesti koolipsühholoogide roll kriisiolukorras

Haridus- ja Teadusministeeriumi andmetel töötab 2019. aasta novembri seisuga 207-s Eesti üldhariduskoolis ja üheksas Eesti kutsekoolis vähemalt üks koolipsühholoog (vastus teabenõudele, 10.12.2019). Kõik koolipsühholoogina töötavad inimesed ei tööta koolis täiskoormusega. Üldhariduskoole oli Eestis 2018. aastal 519 ja kutsekoole 38, mis tähendab, et koolipsühholoogid on tööle 40% üldhariduskoolidest ja 24% kutsekoolidest. Mõnedes Eesti piirkondades on koolides töötavad psühholoogid koondatud koole teenindavatesse keskustesse ega kuulu koolipersonali koosseisu (Šarapova, 2018).

Koolipsühholoogide töö on eri riikides erinevalt reguleeritud ja korraldatud. Koolipsühholoogidel on tihti oluline roll koolis kriiside ennetamisel, koolipersonali ja juhtkonna konsulteerimisel, kuidas efektiivselt ja turvaliselt kriisidega toime tulla ja kooli kriisivalmiduse hindamisel (Nickerson ja Zhe, 2004). Eesti koolipsühholoogide ülesandeid reguleerivad Eesti Koolipsühholoogide Ühingu (EKPÜ) poolt koostatud koolipsühholoogi

ametijuhend (2017) ning koolide ametijuhendid. Koolipsühholoogi ülesannete täitmiseks vajalikke pädevusi kirjeldab koolipsühholoogi kutsestandard (2015), mis sisaldab ka koolipsühholoogi tööosade kirjeldust.

Eestis peavad koolipsühholoogid olema valmis tegema kriisitööd. Koolipsühholoogi kutsestandardist (2015) lähtudes on psühholoogi ülesanne osaleda psühhosotsiaalse kriisisekkumise erinevates etappides – kriisiennetus ja kriisijärgne tegevus, järgides kriisisekkumise põhimõtteid ja kehtestatud dokumente. Koolipsühholoogi ametijuhendis (2017) tuuakse välja, et koolipsühholoogi tööülesandeks on toetada ja nõustada last, lapsevanemat ja haridusasutuse personali psühhosotsiaalse kriisisekkumise erinevates etappides. Samas vaimse tervise alase hariduse (sotsiaaltöötajad, koolipsühholoogid) omandamine Eestis ei tähenda tingimata, et antud kraadi saajal on teadmised kriisisekkumisest. Tallinna ülikoolis on kriisinõustamine magistriõppe tasemel kohustuslik aine, kuid näiteks Tartu Ülikoolis on kriisipsühholoogia valikainena läbitav võimalus soovijatele (Psühholoogia, 2020a, 2020b, 2020c; Psühholoogia magistriõppekava, 2020).

Antud uuringu eesmärgid ja hüpoteesid

Käesoleva töö eesmärgiks on uurida Eesti koolipsühholoogide valmisolekut kriisideks. Peamine püstitatud hüpotees oli, et koolipsühholoogid tunnevad vajadust kriisisekkumise alase väljaõppe järele. Põhinedes toodud teoreetilisele materjalile, otsitakse uurimistöös vastuseid ka järgmistele küsimustele:

1. Millist tüüpi kriisisituatsioonidega on Eesti koolipsühholoogidel kogemusi?
2. Millised kriiside ennetamise ja toimetuleku strateegiaid Eesti koolipsühholoogid kasutavad ja kui efektiivseks nad neid peavad?
3. Milline on Eestis koolipsühholoogide roll kriiside ennetamisel ja nendega toimetulekul?
4. Mis takistab Eesti koolipsühholoogidel olla rohkem kaasatud kriisitöösse?
5. Millistest allikatest Eesti koolipsühholoogid lähtuvad kriisitöös?
6. Millist abi on vaja praeguste kriisi ennetamise- ja toimetulekustrateegiate parandamiseks?

Meetod

Valim ja protseduur

Koolipsühholoogide kriisideks valmisoleku väljaselgitamiseks viidi 2020. a veebruaris läbi *online*-küsitlus Eesti koolides töötavate koolipsühholoogide seas. 2019. a. novembri seisuga on Eestis 207 üldhariduskooli ja 9 kutseõppeasutust, kus töötab vähemalt üks koolipsühholoog (vastus teabenõudele, 18.02.2020). Nende kontaktandmete saamiseks kasutati Šarapova (2018) poolt tema magistritööks koostatud andmebaasi, koolide veebilehti ja EKPÜ abi. Kokku saadi 159 koolipsühholoogi meiliaadressi ja lisaks kontakteeruti Eesti Koolipsühholoogide Ühingu, kes edastas uuringu oma liikmete listi, kus oli 2020. aasta jaanuari seisuga 219 liiget.

Psühholoogidele saadeti meili teel uuringus osalemise kutse. Kutse, mis saadeti otse psühholoogidele, oli nimeline ja sisaldas endas *google forms'is* loodud küsitlusuuringu linki. Küsitlusuuring loodi spetsiaalselt selle uurimistöö jaoks ja see koosnes nii avatud kui suletud küsimustest. Küsimuste püstitamisel lähtuti Nickerson ja Zhe (2004) poolt läbiviidud uuringust, mis kohandati Eesti konteksti.

Koostatud küsitluse abil viidi 2020. a jaanuaris läbi pilootuuring viie Eesti koolipsühholoogi seas. Pilootuuringu läbiviimiseks saadeti kümnele Tartus töötavale koolipsühholoogile nimeline kutse pilootuuringus osalemiseks ja meili või telefoni teel lepiti kokku sobiv aeg kohtumiseks. Pilootuuring viidi läbi iga uuringus osaleva koolipsühholoogi koolis, nende kabinetis. Neil lasti oma arvutis täita küsimustik ja küsiti nende tagasisidet küsimustikule. Peale viit intervjuud vastused ammendusid. Seejärel tehti küsimustikus mõned muudatused. Küsitluse algusesse lisati juurde kriisi definitsioon, et kriis oleks kõigile vastajatele üheselt mõistetav. Lisati juurde kolm küsimust: „Kas Teie koolis on kriisiplaan?“, „Milliseid kriisikoolitusi olete seni läbinud?“ ja „Kui Teil tekkis veel ettepanekuid või küsimusi, siis palun jagage neid“. Koolipsühholoogidele saadetud küsimustiku lõplik versioon on leitav lisast 1. Küsitluse täitis lõpuks 65 koolipsühholoogi (vastamise määr 30%).

Andmeanalüüs

Antud töös kasutati erinevate andmete jaoks erinevaid analüüsi meetodeid. Valikvastustega küsimuste analüüsiks kasutati kirjeldavat statistikat, et tuua välja vastusevariantide sagedused. Lisaks kasutati osade seoste leidmiseks lineaarset regressiooni, kuid statistiliselt olulisi seoseid ei leitud, mistõttu neid andmeid töös ei kajastata. Antud andmete analüüsid teostati

statistikaprogrammiga JASP (versioon 0.11.1) ja *Microsoft Exceliga* (versioon 16.35). Kahe avatud küsimuse jaoks kasutati kvalitatiivset sisuanalüüsi.

Tulemused

Demograafilised andmed

Valimi keskmine vanus oli 40,8 eluaastat ($SD = 12,4$). Kõige noorem koolipsühholoog oli 22-aastane ja vanim 68-aastane. Keskmine tööstaaž koolipsühholoogina oli 8,7 aastat ($SD = 7,7$). Kõige väiksema kogemusega koolipsühholoog oli tööl olnud alla poole aasta, aga kõige kogenum uuringus osaleja oli töötanud 29 aastat.

Hariduse omandas 44,6% uuringus osalenud koolipsühholoogidest Tartu Ülikoolis, 40% Tallinna Ülikoolis ning nimetati veel 7 erinevat ülikooli, kus haridust omandati.

Uuringus osalenud koolipsühholoogidest 18% vastanutest töötas mitmes koolis ja 81% vastanutest ainult ühes koolis. 12% uuringus osalenud koolipsühholoogidest töötas kuni 200 õpilasega, 60% 200–800 õpilasega ja 26% vastanutest rohkem kui 800 õpilasega.

Kriisitüübid ja koolipsühholoogide roll

Uuringus osalenud koolipsühholoogidest puutub 58% ($N=65$) kriisidega kokku keskmiselt kord kvartalis, 28% keskmiselt kord kuus, 9% keskmiselt kord aastas ning ainult 5% harvemini kui kord aastas.

Esitatud küsimusele, milliste kriisisituatsioonidega koolipsühholoogid oma töös on kokku puutunud, anti 12 valikuvarianti ja võimalus oma vastusevariant juurde lisada. Tabelist 1 on võimalik näha kriisisituatsioone, millega koolipsühholoogid on oma töös kokku puutunud. Kõige rohkem toodi välja järgnevaid kriisisituatsioone: õpilastevaheline füüsiline vägivald, õpilastevaheline koolikiusamine, õpilase suitsiidkatse, alkoholi või narkootikumidega seotud olukord, õpilase tõsine haigus/vigastus. Oluline on välja tuua, et kaheteistkümnest etteantud valikvariandist ei valitud kordagi koolitöötaja suitsiidi ja ainult üks kord toodi välja tulirelva kooli toomine ning 11 korda nimetatud õpilase pereliikme surm ei olnud valikuvariantide seas.

Tabel 1. *Kriisisituatsioonid, millega koolipsühholoogid on oma töös kokku puutunud*

Kriisisituatsioonid	Vastuste arv	Osakaal vastanute arvust (%)
õpilastevaheline koolikiusamine	61	93,8%
õpilastevaheline füüsiline vägivald	55	84,6%
õpilase suitsiidkatse	40	61,5%
alkoholi või narkootikumide tarvitamisega seotud olukorrad	40	61,5%
õpilase tõsine haigus/vigastus	35	53,8%
seksuaalkuritegu	19	29,2%
koolipersonali liikme ootamatu surm	14	21,5%
õpilase ootamatu surm	12	18,5%
õpilase pereliikme surm	11	16,9%
õpilase suitsiid	9	13,8%
põgeniku/sisserändaja staatusega seotud kohanemisprobleemid	7	10,8%
kodu- ja lähisuhtevägivald	4	6,2%
depressiooni, ärevushäirega õpilased	3	4,6%
pereprobleemid	2	3,1%
koolitöötaja/õpetaja vastu suunatud füüsiline ja vaimne vägivald	2	3,1%
õpilaste (erivajadusega seotud) käitumisprobleemid	1	1,5%
õpilase ennastvigastav käitumine	1	1,5%
tulirelva toomine kooli	1	1,5%
õpilase vanema raske haigus	1	1,5%
õpetaja pereliikme (ootamatu surm)	1	1,5%
läbipõlemine	1	1,5%
enesevigastajad	1	1,5%
tulekahju koolis	1	1,5%
stress	1	1,5%
töoga seotud probleemid	1	1,5%
söömishäired	1	1,5%

Märkus: N = 65

Küsimusele, milliste sihtrühmadega koolipsühholoogid töötavad, anti 3 valikuvarianti ja võimalus oma vastusevariant juurde lisada. Töötati järgmiste sihtrühmadega: õpilased (65 vastust, N=65), koolipersonal (57 vastust), pered (53 vastust), Lastekaitse (7 vastust), kliinilised psühholoogid (3 vastust), Lastemaja (2 vastust), sotsiaaltöötajad (2 vastust), koolivälised spetsialistid (2 vastust), võrgustikutöö - politsei (2 vastust), psühhiaatrid (2 vastust). Lisaks toodi välja veel viis erinevat sihtrühma.

Küsimusele, milline roll on koolipsühholoogidel kriisiolukordades, anti 12 valikuvarianti ja võimalus oma vastusevariant juurde lisada. Toodi välja 16 erinevat vastust, mida on võimalik näha tabelist 2. Ainult kolm vastusevarianti peegeldas vastajate ebakindlust ning kaks korda toodi selgelt välja, et ei teata oma rolli.

Tabel 2. *Koolipsühholoogide roll kriisidega toimetulekul*

	Vastuste arv	Osakaal vastanute arvust (%)
Koolipsühholoogi roll kriisidega toimetulekul		
õpilastevahelise konflikti lahendamine	60	92,3%
abivajajate edasisuunamine abi saamiseks	57	87,7%
õpilastele otsese kriisiabi osutamine	49	75,4%
kriisidele reageerimise meeskonnaga suhtlemine	37	56,9%
koolipersonali juhendamine kriisiolukorras	35	53,8%
koolipersonalile otsese kriisiabi osutamine	32	49,2%
koolipersonali teavitamine kriisist	28	43,1%
vanemate teavitamine kriisist	28	43,1%
kriisi lahendamine	28	43,1%
kriisis oleva lapse perele otsese kriisiabi osutamine	24	36,9%
õpilaste teavitamine kriisist	20	30,8%
koolile kriisiplaani loomine	8	12,3%
ei tea väga täpselt oma rolli	2	3,1%

Märkus: N = 65

76,7% koolipsühholoogidest ütles, et nende koolides on olemas kriisiplaan, 20% tõi välja, et nende koolides ei ole kriisiplaani, ja 3,3% ei teadnud, kas nende koolis on olemas kriisiplaan.

Vastused nagu “uuendamisel kooliplaan”, “on, aga ei ole sisukas ega ajakohane“ ning veel kolm sarnast vastust lisati kategooriasse, et koolis on olemas kriisiplaan.

Ennetamise strateegiad

Küsimusele, milliseid ennetamise strateegiaid koolipsühholoogid erinevates kriisiolukordades kasutavad, anti 8 valikuvarianti ja võimalus oma vastusevariant juurde lisada. Toodi välja järgnevad ennetamise strateegiad: ohumärkide märkamine õpilaste seas ning vajadusel nende edasisuunamine (93,8%, N=65), õpilaste julgustamine enda poole pöörduma (93,8%), vanemate kaasamine (78,5%), kohalike kriisimeeskondadega (politsei, arstiabi, jne) kontakti loomine ja hoidmine (70,8%); viha ohjamise, vägivalla ennetamise ja sotsiaalsete oskuste programmide tutvustamine ja vajadusel läbiviimine (58,5%); koolipersonali teavitamine kriisiplaanist (30,8%); kriisikoolituste läbiviimine õpilastele ja koolipersonalile (24,6%); kriisiplaani loomine (20%). Lisaks toodi välja veel 6 erinevat strateegiat, mida on kasutatud. Lineaarse regressiooniga uuriti seoseid koolipsühholoogide tööstaaži ja erinevate kriiside ennetamisstrateegiate kasutamise arvu vahel, kuid nende vahel ei esinenud statistiliselt olulist seost ($\beta = 0,202$, $p = 0,107$).

Küsimusele, milliseid ennetamise strateegiaid koolipsühholoogid erinevates kriisiolukordades kasutavad, anti 9 valikuvarianti ja võimalus oma vastusevariant juurde lisada. Kõige efektiivsemaks oli ohumärkide märkamine õpilaste seas ning vajadusel nende edasisuunamine (90,8%, N=65), õpilaste julgustamine enda poole pöörduma (84,6%), vanemate kaasamine (76,9%) ning viha ohjamise, vägivalla ennetamise ja sotsiaalsete oskuste programmide tutvustamine ja vajadusel läbiviimine (72,3%). Vastuste hulka kuulus veel koolipersonali teavitamine kriisiplaanist (49,2%), eakaaslaste vahendamine konflikti lahendamisel (49,2%), kriisiplaani loomine (47,7%), kriisikoolituste läbiviimine õpilastele ja koolipersonalile (47,7%); kohalike kriisimeeskondadega (politsei, arstiabi, jne) kontakti loomine ja hoidmine (43,1%).

Toimetulekustrateegiad

Küsimusele, milliseid toimetuleku strateegiaid koolipsühholoogid erinevates kriisiolukordades kasutavad, anti 11 valikuvarianti ja võimalus oma vastusevariant juurde lisada. Kasutatavad toimetulekustrateegiad olid järgnevad: abistamine probleemidele lahendustele leidmisel (92,3%, N=65), toimetulekustrateegiate tugevdamine (teavitada, kuhu abi saamiseks pöörduda) (87,7%), kriisis oleva õpilase perega kontakteerumine (84,6%), aidata juhtunust aru saada

(81,5%), stabiliseerida kriisis õpilased (80%), hinnata, milliste õpilaste puhul on risk suurem (75,4%). Oma vastusevariante ei lisatud küsimusele juurde. Lineaarse regressiooniga uuriti, kas koolipsühholoogide tööstaaži ja erinevate kriisidega toimetulekute strateegiate kasutamise arv on omavahel seotud, kuid selgus, et nende vahe ei esine statistiliselt olulist seost ($\beta = 0,119, p = 0,345$).

Koolipsühholoogidelt uuriti, millised on nende arvates kõige efektiivsemad toimetuleku strateegiad, mida nad erinevates kriisiolukordades kasutavad, ning neile anti 11 valikuvarianti ja võimalus oma vastusevariant juurde lisada. Kõige efektiivsemateks toimetulekustrateegiateks oli abistamine probleemidele lahenduste leidmisel (81,5%, N=65), aidata juhtunust aru saada (72,3%), stabiliseerida kriisis õpilased (72,3%), toimetulekustrateegiate tugevdamine (teavitada, kuhu abi saamiseks pöörduda) (70,83%), kriisis oleva õpilase perega kontakteerumine (67,7%). Üks koolipsühholoog tõi välja oma vastusevariandina pereteraapia kriisis õpilaste peredega ja kaks korda toodi välja, et puudub veel piisav kogemus. Tabelist 3 on võimalik näha kriisidega toimetuleku strateegiaid, mida kasutatakse ja peetakse efektiivseks.

Küsimusele, milliseid toimetulekustrateegiaid koolipsühholoogid kasutavad õpilaste ja/või koolipersonali perekondadega töötamisel, anti 3 valikuvarianti ja võimalus oma vastusevariandid juurde lisada. Kõige rohkem kasutati järgnevaid strateegiaid: abistavad vajaliku abi leidmisel (96,9%, N=65), aitavad juhtunust aru saada (84,6%), teavitavad vanemaid juhtunust (67,7%). Lisaks toodi välja veel koostöö kooli medõega, vestlused ja pereteraapia.

Tabel 3. *Kriisidega toimetuleku strateegiad, mida koolipsühholoogid kasutavad ja mis on nende arvates efektiivsed.*

Toimetulekustrateegiad	Milliseid toimetuleku strateegiaid peetakse efektiivseks? (osakaal)	Milliseid toimetuleku strateegiaid kasutatakse? (osakaal)
abistamine probleemidele lahenduste leidmisel	53 (81,5%)	60 (92,3%)
aidata juhtunust aru saada	47 (72,3%)	53 (81,5%)
stabiliseerida kriisis õpilased	47 (72,3%)	52 (80,0%)
toimetulekustrateegiate tugevdamine (teavitada, kuhu abi saamiseks pöörduda)	46 (70,8%)	57 (87,7%)
kriisis oleva õpilase perega kontakteerumine	44 (67,7%)	55 (84,6%)
julgustada õpilastes/koolipersonalis eneseusku	40 (61,5%)	43 (66,2%)
hinnata, milliste õpilaste puhul on risk suurem	37 (56,9%)	49 (75,4%)
kriisimeeskonna kaasamine	36 (55,4%)	34 (52,3%)
koolipersonali kokkukutsumine, et teavitada neid kriisist ja suunata nende tegevust kriisis	35 (53,8%)	26 (40,0%)
õpilaste teavitamine juhtunust	29 (44,6%)	30 (46,2%)
korraldada sobiv koolipoolne ärasaatmine lahkunule	6 (9,2%)	9 (13,8%)

Märkus: N = 65

Ressursid, takistused ja väljaõpe

Koolipsühholoogidelt küsiti, milliseid ressursse nad kriisitöös kasutavad, ning neile anti 6 valikuvarianti ja võimalus oma vastusevariant juurde lisada. Kriisitöös kasutatakse järgmisi ressursse: kolleegidega nõu pidamine (89,2%, N=65), koostöö erinevate ametkondadega (nt lastekaitse, politsei, kiirabi, Lastemaja, ...) (84,6%), iseseisvalt erinevate kirjalike materjalidega tutvumine (83,1%), koostöö tegemine psühholoogidega ja/või psühhiaatritega väljastpoolt kooli (72,3%), supervisioon (50,8 %), kooli kriisiplaan (50,8%). Lisaks tõi kaks vastajat välja kovisiooni ning üks vastaja nõustamise ja koolitused.

Küsimusele, mis on koolipsühholoogide jaoks takistusteks kriisitöö tegemisel, anti 6 valikuvarianti ja võimalus oma vastusevariant juurde lisada. Kokku toodi välja 9 erinevat takistust. Takistustena toodi välja töövahendite (hindamisvahendite, sekkumisprogrammide)

puudus (69,2%), ajapuudus (60%), oskuste puudus (56,9%), teadmiste puudus (46,2%), tugivõrgustiku puudus ja puudulikus (36,9%), ei olda iga päev samas koolis (15,4%). Lisaks toodi veel välja, et üheks takistuseks on kriisiplaani puudumine ning et teadmisi võiks alati rohkem olla ja 4,6% vastanutest tõi välja, et ei olegi mingeid takistusi.

Küsimusele, milliseid kriisikoolitusi koolipsühholoogid on läbinud, sai vabalt vastata. Kokku anti 87 vastust. Üksteist uuringus osalenud koolipsühholoogi antud küsimustele ei vastanud ning kaheksa tõi välja, et ei olegi läbinud ühtegi kriisikoolitust. Vastused kategoriseeriti teemade kaupa. Loodi kuus erinevat kategooriat: lein; kriisinõustamine ja kriisisekkumine; füüsiline, vaimne ja seksuaalne vägivald; suitsiid; pereliikme surm või raske haigus ja muu kategooria, mis sisaldas üldiseid vastuseid (nt „Neid on aegade jooksul palju erinevaid, nii kriisijuhtimise kui vaimse tervisega seotud“) ja esmaabi, tuletõrje õppuseid. Alguses plaaniti teha ka eraldi trauma kategooria, kuid kõik traumatöö vastused sisaldasid kriisitöö osa, mistõttu sai liigitatud need kriisinõustamise ja kriisisekkumise kategooria alla. Antud kategooria alla lisati ka ülikoolis läbitud kriisi teemalised ained. Märkimist väärib, et Verge koolitused lisati füüsilise, vaimse ja seksuaalse vägivalda teema alla, sest koolituste teemaks on, kuidas tulla toime agressiivse käitumisega erinevates olukordades. 27 korral nimetati kriisinõustamise ja kriisisekkumise teemalisi koolitusi, 9 korral nimetati leina teemalisi koolitusi, 6 korral füüsilise, vaimse ja seksuaalse vägivalda teemalisi koolitusi, 4 korral suitsiidi teemalisi koolitusi, 2 korral pereliikme surma või rasket haiguse teemalisi koolitusi.

Vastuste hulgas toodi välja ka 14 erinevat koolitajat: Maire Riisi nimetati 14 korda, Tiina Naarits Linni ja Verge koolitusi 3 korda, MTÜ Mahenat, Atle Dyregrovi, Airiin Demiri ja Pille Isatit 2 korda ning lisaks toodi välja veel 7 koolitajat.

Küsimusele, et kui koolipsühholoogidele tehakse ettepanek osaleda koolis kriisidega toimetuleku koolitusel, siis millistest teemadest see koolitus võiks koosneda, sai vabalt vastata. Tuli 88 erinevat vastust. Korduvate teemade järgi koostati erinevad vastuste kategooriat. Kokku tuli 9 erinevat kategooriat: kriisi protsessijuhtimine – kriisi ennetamine, esmane sekkumine ja käitumine kriisiolukorras, kriisijärgse toimetuleku hindamine (18); surm, lein ja depressioon (laste psüühilised iseärasused) (13); info vahendamine (7); praktilised näited konkreetsetest juhtumitest (6); vägivaldaga toimetulek (5); kriisiplaani koostamine ja hindamine (4); nõustaja psühholoogiline toimetulek kriisidega (3); hädasolijate märkamine (2); võrgustikutöö (2). Vägivallaga toimetuleku kategooria alla lisati ka terrorirünnakule viitavate ohumärkide äratundmine ja reageerimine ning seksuaalvägivallaga seotud kriisikoolitused. Viis korda toodi välja, et kõige kohta oleks palju õppida, ja neli korda, et ei osata öelda.

Küsimusele, kas koolipsühholoogid osaleksid koolitusel, tõid 76,9% uuringus osalenud koolipsühholoogidest välja, et kindlasti osaleksid sellisel koolitusel. 21,6% vastasid „võib-olla“ ja täpsustasid, et osalemist mõjutab konkreetne teema, maksumus, koolituse keel (vene keel), toimumise aeg ja koht. Ainult üks (1,54%) vastaja tõi välja, et ei pea selliseid koolitusi vajalikuks.

Arutelu ja järeldused

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärk on uurida Eesti koolides töötavate koolipsühholoogide valmisolekut kriisideks ja nendega toimetulemise strateegiaid. Hüpotees, et Eesti koolipsühholoogid tunnevad vajadust kriisisekkumise väljaõppe järgi, sai kinnitust.

Kriisisituatsioonide tüübid

Ootuspärane oli tulemus, et peaaegu kõik koolipsühholoogid puutuvad oma töös kokku õpilastevahelise füüsilise vägivallaga ja koolikiusamisega (Nickerson & Zhe, 2004). Agressioonile viitasid ka levinud kriisisituatsioonid, nagu õpilase suitsiidikatse, õpilase tõsine haigus ja vigastus ning seksuaalkuritegu.

2018. aastal sooritas Eestis enesetapu 193 inimest, kellest 10 oli vanuses 15–19 (Eesti Statistikaamet, 2019). Ootuspärane oli, et üle poole koolipsühholoogidest tõi välja, et nad on kokku puutunud õpilaste suitsiidkatsega. Samas ainult neli psühholoogi tõi välja, et nad on läbinud suitsiidi teemalise koolituse.

Mitmed kriisisituatsioonid, millega koolis kokku puututakse, saavad alguse väljastpoolt kooli nagu näiteks pereliikme surm, kodu- ja lähisuhtevägivald, pereprobleemid, õpilase vanema raske haigus. Põhiliseks sihtrühmaks, kellega koolipsühholoogid kriisiolukordades tegelevad, on õpilased. Enamik koolipsühholooge nimetas sihtrühmadena, kellega nad töötavad, ka koolipersonali ja peresid, kuid sisulist tööd ja tegutsemist puudutavates vastustes nendega tegelemine ei peegeldunud. Koolipsühholoogi kutsestandardis (2015) on välja toodud, et töö eesmärk on haridusasutuses õppivate laste arengu toetamine koostöös lapsevanemate ja haridustöötajatega. Kuna laste arengu toetamine on põhieesmärk, siis sellest tulenedes tegeletaksegi kriisisituatsioonides rohkem õpilastega. Samas koolipsühholoogide ametijuhendis on välja toodud, et ülesanne on nõustada ja toetada ka õpetajaid, haridusasutuse juhtkonda ja lapsevanemaid (Koolipsühholoogi ametijuhend, 2017). Vähem kui pooled küsitluses osalenud nägid oma rollina kriisidega toimetulekul vanemate teavitamist kriisist ja kriisis oleva lapse perele otsest kriisiabi osutamist. Rohkem nähakse oma rollina lapse vahetut abistamist kriisis. See võib põhineda nii tööjuhendil kui ka sellel, et koolipsühholoog tegeleb enne kriisis oleva lapsega, kellega ta otseselt kokku puutub, ja koolist väljaspool olevate algpõhjusteni ta ei ulatu. Vähene tegelemine koolipersonali ja peredega võib olla autori arvates olla tingitud nii oskuste-teadmiste puudusest kui ka ajapuudusest, mille mitmed vastajad kriisitöö takistusena välja tõid.

Kriiside ennetamise ja kriisidega toimetuleku strateegiad

Kõige efektiivsemaks kriiside ennetamise strateegiaks, mida peaaegu kõik uuringus osalenud koolipsühholoogid oluliseks pidasid, oli ohumärkide märkamine õpilaste seas ja vajadusel õpilaste edasisuunamine (90,8%) ning julgustamine enda poole pöörduma (84,6%). Üle poolte psühholoogidest pidasid oluliseks ka vanemate kaasamist. Antud strateegiaid kasutati ka kõige rohkem, mis viitab, et nende kasutamiseks on vajalikud oskused olemas. Ootuspärane oli ka tulemus, et kasutatakse ja peetakse efektiivseks viha ohjamise, vägivalda ennetamise ja sotsiaalsete oskuste programmide tutvustamist ning vajadusel läbiviimist.

Ootamatu oli tulemus, et ennetamise strateegiatena kasutatakse vähe kriisikoolituste läbiviimist õpilastele ja koolipersonalile (24,6%) ning kriisiplaani loomist (20%), sest pooled psühholoogid pidasid antud strateegiaid efektiivseks. See, et antud strateegiaid peetakse tõhusaks, kuid ei kasutata, võib tuleneda nii oskuste, teadmiste kui ka aja puudusest.

Kriisidega toimetuleku strateegiatest peeti kõige efektiivsemaks aidata probleemidele lahendust leida, aidata juhtunust aru saada ja stabiliseerida kriisis õpilased. Üheks palju kasutatud toimetulekustrateegiaks oli hinnata, milliste õpilaste puhul on risk suurem (75,4%). Huvitav oli tulemus, et strateegia tõhusust hinnati palju väiksemaks (56,9%). Antud tulemus on seletatav koolipsühholoogide poolt väljatoodud asjaoluga, et takistuseks kriisitöös on hindamisvahendite puudulikkus. Ilma sobivate vahendite ja teadmisteta ongi hindamine ebatõhus.

Erinevus efektiivsuse (53,8%) ja kasutamise (40%) vahel tekkis veel ühe toimetulekustrateegia puhul, milleks oli koolipersonali kokku kutsumine, et teavitada neid kriisist ja suunata nende tegevust kriisis. Põhjus, miks seda strateegiat ei kasutata, ehkki peetakse efektiivseks, võib olla see, et formaalsel tasandil on tegu kriisimeeskonna või koolijuhi ülesandega.

Õpilaste teavitamist juhtunust (44,6%) töid vähesed koolipsühholoogid välja efektiivse kriisidega toimetuleku strateegiana. See võib ka tingitud olla sellest, et seda peetakse klassijuhatajate ülesandeks.

Ühe kriisidega toimetuleku strateegiana on USAs läbiviidud uuringutes käsitletud ka sobivat koolipoolset ärasaatmist õpilastele. Antud uuringus töid vähesed (9,2%) koolipsühholoogid selle välja kui efektiivse kriisidega toimetuleku strateegia. Üks seletus sellele on, et kui kriis on juba möödunud, siis sellega sekkumispüüdlused lõppevad. Seda võivad ka mõjutada soovitusel, et koolipoolset ärasaatmist õpilastele ei ole soovituslik teha mõningatel juhtudel nagu näiteks suitsiidi puhul (Brock, Sandoval, ja Lewis 2001).

Eesti koolipsühholoogide roll kriiside ennetamisel ja nendega toimetulekul

Oma peamise rollina kriisiolukorras nägid koolipsühholoogid otsesest kriisisekkumist (õpilaste vahelise konflikti lahendamist, õpilastele otsese kriisiabi osutamist) ja abivajajate edasisuunamist abi saamiseks. See on kooskõlas koolipsühholoogi ametijuhendiga (2017). Oma rollina toodi veel välja koolipersonali juhendamist kriisiolukorras (53,8%) ja koolipersonalile otsese kriisiabi osutamist (49,2%), kuid tegevustest see ei peegeldunud. Koolipsühholoogide ametijuhend (2017) toob välja, et üks koolipsühholoogi ülesanne on toetada ja nõustada ka lapsevanemat psühhosotsiaalse kriisisekkumise erinevates etappides. Mistõttu on üllatav see, et vähe nähti oma rollina vanemate teavitamist kriisist ja vanematele kriisabi osutamist. Nagu eelnevalt välja toodud võib üheks põhjuseks olla teadmiste-oskuste puudus või ajanappus.

Koolile kriisiplaani loomist peeti väga vähe oma rolliks (12,3% valimist). Selle ja eelnevate tulemuste valguses võib spekuloida, et koolipsühholoog on või tunneb end vähe kaasatuna kriisiplaani. See võib tuleneda ka antud küsimuse sõnastusest – „luua koolile kriisiplaan“, mis tegelikult on koolide ülesanne, kuid praktikas on sellega tegelemine jäetud koolides töötavate koolipsühholoogidele, kes on kindlasti esimesed, kelle poole pöörduetakse selle teema reguleerimisel kriisikavades või kooli regulatsiooni väljatöötamisel (vastus teabenõudele, 10.12.2019).

Takistused ja ressursid kriisitöös

Üldiselt ei tunne koolipsühholoogid ennast kriisiolukordades tugevalt. Põhiliste takistustena toodi välja töövahendite puudus, aja nappus, oskuste ja teadmiste puudus ning ebapiisav tugivõrgustik. Oluline on märkida, et ainult 3 inimest tõi välja, et kriisitöös ei olegi mingeid takistusi.

Uuringus osalenud koolipsühholoogidest puutub 58% kriisidega kokku keskmiselt kord kvartalis. See on huvitav, sest suur enamus puutub kriisidega kokku pigem harva, kuid rohkem kui pooled uuringus osalenud koolipsühholoogidest tõid takistusena välja ajapuuduse. 83% koolipsühholoogidest, kes töötavad mitmes koolis, tõi välja, et takistuseks on ajapuudus, ning 50% tõid konkreetselt välja, et takistuseks kriisitöös on see, et nad ei tööta iga päev samas koolis.

Ootuspärane oli, et peaaegu kõik vastanud tõid välja, et kasutavad ressursidena kolleegidega nõu pidamist, koostööd erinevate ametkondadega (lastekaitse, politsei, kiirabi, Lastemaja) ja iseseisvalt kirjalike materjalidega tutvumist. Iseseisvalt materjalidega tutvumine on oluline osa koolipsühholoogi töös ja ka Koolipsühholoogi ametijuhend (2017) näeb ette, et

50% ajast peaks olema pühendatud tööle dokumentatsiooniga, erialasele arendustegevusele ja enesetäiendamisele.

Pooled koolipsühholoogid tõid välja, et kasutavad ressursina kooli kriisiplaani. Oluline on siinjuures välja tuua, et 20% vastanute puhul ei olnud koolis kriisiplaani, kuid ainult üks neist tõi kriisitöö takistusena välja kriisiplaani puudumise. Kirjanduses ja USAs läbi viidud uuringutes toodi välja, et kriisiplaan ja kriisitiim on ühed kõige efektiivsemad kriiside ennetusstrateegiad (Nickerson & Zhe, 2004; Allen jt, 2002; Adamson & Peacock, 2007; Pitcher & Poland, 1992). Need tulemused võivad viidata sellele, et kõik Eesti koolipsühholoogid ei ole teadlikud kriisiplaani kasulikkusest.

Koolitused

Koolipsühholoogid tõid välja mitmeid erinevaid teemasid, millest võiks koosneda neile vajalik kriisikoolitus. Kriisi protsessijuhtimine – kriisi ennetamine, esmane sekkumine, käitumine kriisiolukorras ja kriisjärgse toimetuleku hindamine – oli valdkond, mida kõige rohkem välja toodi. Kriisinõustamise ja kriisisekkumise teemalisi koolitusi oli 42% vastanutest juba läbinud, mis autori arvates viitab sellele, et läbitud koolitused pole piisavalt rakenduslikud. Sest lisaks toodi välja, et tuntakse vajadust koolituste järgi, mis hõlmaksid endas praktilisi näiteid konkreetsetest juhtumitest. Seetõttu oletabki autor, et koolipsühholoogidel oleks vaja rohkem treeningu formaadis koolitusi, mis mitte ainult ei anna teoreetilisi teadmisi, vaid ka praktilisi oskusi.

Teine teemavaldkond, millega soovitakse koolitustel tegeleda, oli surm, lein ja depressioon. Leina teemalised koolitused olid populaarsuselt teisel kohal, mille alaseid koolitusi on koolipsühholoogid juba iseseisvalt on läbinud (9 inimest). See tähendab, et sellised koolitusi Eestis tehakse ja see teema on oluline.

Avaldati soovi ka vägivallega toimetuleku koolituste järele, mis põhineb arvatavasti asjaolul, et agressiooniga seotud kriisiolukordadega puututakse oma töös kõige rohkem kokku ning ainult 6 koolipsühhooloogi tõi välja, et nad on varem füüsilise, vaimse ja seksuaalvägivalla koolitustel osalenud.

Lisaks toodi välja ka info vahendamise koolitusi, kriisiplaani koostamist ja hindamist, nõustaja enda psühholoogilist toimetulekut kriisidega, hädasolija märkamist, võrgustikutööd. Ainult üks (1,54%) vastaja märkis, et ei pea vajalikuks kriisidega toimetuleku koolitustel osalemist, ning vähem kui pooled vastanutest olid läbinud spetsiifilisi kriisikoolitusi. Kriisitöö ressurssidena tõid 83% vastanutest välja, et tutvuvad ise erinevate kirjalike materjalidega,

millest saab järeldada, et valmisolek teemaga tegelemiseks on olemas ja teadlikkus teema olulisusest samuti. Samas viitavad antud uuringu tulemused sellele, et kriisitöö väljaõpe on tagasihoidlik ja koolipsühholoogid ei tunne end üldiselt kriisiolukordades tugevalt. Tulemused viitavad sellele, et koolipsühholoogid oskavad õpilasi indiviidi tasemel hästi aidata, kuid kriisi juhtimine, töö perede ja koolipersonaliga ning kriisiplaani osas jääb teadmistest puudu.

Piirangud

Tulemuste tõlgendamisel tuleb arvestada ka käesoleva uurimistöö piirangutega. Üheks piiranguks oli valimi suurus, sest küsimustele vastas vaid 30% Eesti koolipsühholoogidest. Antud valim võib olla kallutatud, sest vastata võisid need psühholoogid, keda antud teema rohkem kõnetab ja kes tunnevad ennast antud valdkonnas pädevamalt. Piiranguna võib tuua ka valitud meetodika. Antud teema kaardistamiseks oleks paremini sobinud intervjuu meetod, mis ei ole nii suunitletud kui küsimustik. Kuna töö eelduseks oli, et võimalikult paljud koolipsühholoogid uuringus osaleksid, siis aja ja ressursi kokkuhoiu mõttes valiti küsimustiku saatmine.

Kuna antud uuring põhines koolipsühholoogide endi adekvaatsel hindamisel, siis edasine samm võiks seisneda selles, et hinnatakse koolipsühholoogide konkreetseid kriisisekkumise oskusi ja pädevusi. Antud töö väärtus seisneb selles, et teadvustada koolipsühholoogide vajadust kriisikoolituste järele. Kriisiteadlikust ei ole varem selliselt kujul uuritud ja antud töö näitab, et on vajadus kriisisekkumise koolituste järgi ning koolipsühholoogide kriisikoolitusprogrammid peaksid olema praktilisemad.

Kirjanduse loetelu

- Adamson, A. D., & Peacock, G. G. (2007). Crisis response in the public schools: A survey of school psychologists' experiences and perceptions. *Psychology in the Schools*, 44 (8), 749–764.
- Allen, M., Jerome, A., White, A., Marston, S., Lamb, S., Pope, D. & Rawlins, C. (2002). The preparation of school psychologists for crisis intervention. *Psychology in the Schools*, 39(4), 427–439.
- Berkowitz, R. (2014). Student and teacher responses to violence in school: The divergent views of bullies, victims, and bully-victims. *School Psychology International*, 35 (5), 485-503.
- Bramlett, R.K., Murphy, J.J., Johnson, J., Wallingsford, L., & Hall, J.D. (2002). Contemporary practices in school psychology: A national survey of roles and referral problems. *Psychology in the Schools*, 39, 327–335.
- Brock, S. E., Sandoval, J., & Lewis, S. (2001). Preparing for crises in the schools: A manual for building school crisis response teams (2nd ed.). John Wiley & Sons Inc.
- Eesti Statistikaamet (2019). RV56: Surnud - aasta, surmapõhjus RHK-10 järgi, sugu ning vanuserühm [statistika andmebaas]. Kasutatud 27.04.2020, <http://pub.stat.ee/px-web.2001/dialog/Saveshow.asp>
- Erps, K. H., Ochs, S. & Myers, C. L. (2020) School psychologists and suicide risk assessment: Role perception and competency. *Psychology in the Schools*, 57 (6), 884-900.
- Fein, A. H., Carlisle, C. S. & Isaacson N.S (2018) School Shootings and Counselor Leadership: Four Lessons from the Field. *Professional School Counseling*, 11(4).
- Furlong, M., Morrison, G., & Pavelski, R. (2000). Trends in school psychology for the 21st century: Influences of school violence on professional change. *Psychology in the Schools*, 37, 81–90.
- Gerler Jr. E. R. (2004) Handbook of school violence. New York: The Haworth Press.
- Husky, M., Olfson, M., Nock, H., Swanson, S., Alsemgeest, M., & Ries, K. (2012). Twelve-month suicidal symptoms and use of services among adolescents: Results from the National Co- morbidity Survey. *Psychiatric Services*, 63(10), 989–996.
- James, R. K. ja Gilliland, B. E. (2016) Crisis Intervention Strategies-Cengage Learning
- Kalafat, J. (2003). School approaches to youth suicide prevention. *American Behavioral Scientist*, 46(9), 1211–1223.

- Knoff, H.M. (2000). Organizational development and strategic planning for the millennium: A blueprint toward effective school discipline, safety, and crisis prevention. *Psychology in the Schools*, 37, 17–32.
- Koolipsühholoogi ametijuhend. (2017). Eesti Koolipsühholoogide Ühing. Kasutatud 23.01.2020 <http://koolipsyhholoogid.ee/olulised-dokumendid/ametijuhend/>
- Kooliturvalisus (2019) Kasutatud 24.02.2020, <https://www.hm.ee/et/tegevused/alus-pohi-ja-keskharidus/kooliturvalisus>.
- Kutsestandard. (2015). Koolipsühholoog, tase 7. Kasutatud 23.01.2020, <https://www.kutseregister.ee/ctrl/et/Standardid/exportPdf/10562892/>
- Lastekaitseeadus (2014). Kasutatud 24.02.2020 <https://www.riigiteataja.ee/akt/106122014001>
- Nickerson, A. B. ja Zhe E. J. (2004) Crisis prevention and intervention: A survey of school Psychologists. *Psychology in Schools*, 41(7).
- Olinger Steeves, R. M. O., Metallo, S. A., Byrd, S. M., Erickson, M. R. & Gresham, F. M. (2017) Crisis preparedness in schools: Evaluating staff perspectives and providing recommendations for best practice. *Psychology in Schools*, 54(6), 563-580.
- Pitcher, G. D ja Poland, S. (1992) Crisis intervention in the schools. New York: The Guilford Press.
- Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus (2010). Kasutatud 23.01.2020, <https://www.riigiteataja.ee/akt/122012018003>
- Psühholoogia (2020a). Kasutatud 13.02.2020, <https://ois2.ut.ee/#/curricula/2448/details>
- Psühholoogia (2020b). Kasutatud 14.02.2020, <https://ois2.tlu.ee/tluois/kava/PSPSB/18.LT>
- Psühholoogia (2020c). Kasutatud 14.02.2020, <https://ois2.tlu.ee/tluois/kava/PSPSM/19.LT>
- Psühholoogia magistriõppekava (2020). Kasutatud 13.02.2020, <https://www.psychology.ut.ee/et/magistriope-14>
- Reis, C., & Cornell, D. (2008). An evaluation of suicide gatekeeper training for school counselors and teachers. *Professional School Counseling*, 11(6), 386–394.
- Russell, S. T., Ryan, C., Toomey, R. B., Diaz, R. B., & Sanchez, J. (2011). Lesbian, gay, bisexual, and transgender adolescent school victimization: Implications for young adult health and adjustment. *Journal of School Health*, 81(5), 223–230.
- Šarapova, J. (2018) Eesti koolipsühholoogide rolli selgus ja tööga rahulolu. Magistritöö. Tartu Ülikool, psühholoogia instituut.
- Werner, D. (2015) Are School Social Workers Prepared for a Major School Crisis? Indicators of Individual and School Environment Preparedness. *Children & Schools*, 37(1), 28-35.

Muud allikad

Vastus teabenõudele, 10.12.2019.

Lisad

Lisa 1. *Koolipsühholoogide küsimustik*

Hea koolipsühholoog!

Minu nimi on Kerttu-Liis Klaar ning olen Tartu Ülikooli psühholoogia 3. kursuse üliõpilane. Käesoleval 2020. aasta kevadsemestril kirjutan oma lõputööd eesmärgiga välja selgitada, milline on hetkel Eesti koolide valmisolek kriisideks. Täpsemalt, milline on koolipsühholoogide vajadus lisakoolituse järele, et kriisisekkumisega toime tulla ning teha uuringu tulemuste alusel ettepanekud vajaliku koolitusprogrammi loomiseks. Antud töös on käsitletud kriisi kui ootamatut, kontrollimatut ja väga negatiivset sündmust, mis võib olenevalt sündmuse laadist ja ulatusest mõjutada kas üksikisikut, teatud inimeste gruppi või tervet kooli. Palun olge nii lahke ja andke oma panus minu lõputöö valmimisse. Uuring on anonüümne ja vastamine vabatahtlik. Küsimustikule vastamiseks kulub umbes 10–15 minutit.

Täna, et võtate aja küsimustikule vastamiseks!

Kerttu-Liis Klaar

Kui Teil tekkis küsimusi antud küsimustiku kohta, siis kirjutage e-posti aadressile: kerttuliis7@gmail.com

Vanus:

Kus omandasite koolipsühholoogi hariduse?

Tallinna Ülikool

Tartu Ülikool

Muu://oma vastuse lisamise võimalusega//

Koolipsühholoogina töötamise staaž aastates:

Kas Te töötate...

ühes koolis

mitmes koolis

Kui paljude õpilastega töötate?

kuni 200

200–800

rohkem kui 800

Muu://oma vastuse lisamise võimalusega//

Millist tüüpi kriisisituatsioonidega olete oma töös kokku puutunud?

õpilase tõsine haigus/vigastus

õpilase suitsiidikatse

õpilase suitsiid

koolitöötaja suitsiid

õpilase ootamatu surm

koolipersonali liikme ootamatu surm

tulirelva toomine kooli

seksuaalkuritegu

põgeniku/sisserändaja staatusega seotud kohanemisprobleemid

õpilastevaheline koolikiusamine

õpilastevaheline füüsiline vägivald

alkoholi või narkootikumide tarvitamisega seotud olukorrad

Muu://oma vastuse lisamise võimalusega//

Kui tihti Te kriisidega kokku puutute?

keskmiselt kord kuus

keskmiselt kord kvartalis

keskmiselt kord aastas

harvem kui kord aastas

Milliste sihtrühmadega Te kriisiolukorras töötate?

koolipersonal

õpilased

pered

Muu://oma vastuse lisamise võimalusega//

Milline on Teie roll koolipsühholoogina kriisidega toimetulekul?

luua koolile kriisiplaan

koolipersonali juhendamine kriisiolukorras
 kriisi lahendamine
 abivajajate edasisuunamine abi saamiseks
 kriisidele reageerimise meeskonnaga suhtlemine
 õpilastevahelise konflikti lahendamine
 vanemate teavitamine kriisist
 koolipersonali teavitamine kriisist
 õpilaste teavitamine kriisist
 koolipersonalile otsese kriisiabi osutamine
 õpilastele otsese kriisiabi osutamine
 kriisis oleva lapse perele otsese kriisiabi osutamine
 Muu://oma vastuse lisamise võimalusega//

Kas Teie koolis on kriisiplaan?

Jah

Ei

Muu://oma vastuse lisamise võimalusega//

Milliseid kriiside ennetamise strateegiaid Teie kasutate erinevates kriisiolukordades?

kriisiplaani loomine
 koolipersonali teavitamine kriisiplaanist
 ohumärkide märkamine õpilaste seas ning vajadusel nende edasisuunamine
 julgustada õpilasi enda poole pöörduma
 vanemate kaasamine
 kohalike kriisimeeskondadega (politsei, arstiabi, jne) kontakti loomine ja hoidmine
 kriisikoolituste läbiviimine õpilastele ja koolipersonalile
 viha ohjamise, vägivalla ennetamise ja sotsiaalsete oskuste programmide tutvustamine ja
 vajadusel läbiviimine
 Muu://oma vastuse lisamise võimalusega//

Milliseid kriisidega toimetuleku strateegiaid kasutate õpilastega ja/või koolipersonaliga töötades erinevates kriisiolukordades?

kriisimeeskonna kaasamine

kriisis oleva õpilase perega kontakteerumine
koolipersonali kokkukutsumine, et teavitada neid kriisist ja suunata nende tegevust kriisis
õpilaste teavitamine juhtunust
hindamine, milliste õpilaste puhul on risk suurem
toimetulekustrateegiate tugevdamine (teavitada, kuhu abi saamiseks pöörduda)
korraldada sobiv koolipoolne ärasaatmine lahkunule
aidata juhtunust aru saada
julgestada õpilastes/koolipersonalis eneseusku
abistada probleemidele lahenduste leidmisel
stabiliseerida kriisis õpilased
Muu://oma vastuse lisamise võimalusega//

Milliseid kriisidega toimetuleku strateegiaid kasutate õpilaste ja/või koolipersonali perekondadega töötades erinevates kriisiolukordades?

vanemate teavitamine juhtunust
aidata juhtunust aru saada
abistada vajaliku abi leidmisel
Muu://oma vastuse lisamise võimalusega//

Millised on Teie kogemuse kohaselt kõige efektiivsemad kriiside ennetamise strateegiad?

kriisiplaani loomine
koolipersonali teavitamine kriisiplaanist
ohumärkide märkamine õpilaste seas ning vajadusel nende edasisuunamine
julgestada õpilasi enda poole pöörduma
vanemate kaasamine
kohalike kriisimeeskondadega (politsei, arstiabi, jne) kontakti loomine ja hoidmine
kriisikoolituste läbiviimine õpilastele ja koolipersonalile
viha ohjamise, vägivalla ennetamise ja sotsiaalsete oskuste programmide tutvustamine ja vajadusel läbiviimine
eakaaslaste vahendamine konflikti lahendamisel
Muu://oma vastuse lisamise võimalusega//

Millised on Teie kogemuse kohaselt kõige efektiivsemad kriisidega toimetuleku strateegiad?

kriisimeeskonna kaasamine

kriisis oleva õpilase perega kontakteerumine

koolipersonali kokkukutsumine, et teavitada neid kriisist ja suunata nende tegevust kriisis õpilaste teavitamine juhtunust

hindamine, milliste õpilaste puhul on risk suurem

toimetulekustrateegiate tugevdamine (teavitada, kuhu abi saamiseks pöörduda)

korraldada sobiv koolipoolne ärasaatmine lahkunule

aidata juhtunust aru saada

julgustada õpilastes/koolipersonalis eneseusku

abistada probleemidele lahenduste leidmisel

stabiliseerida kriisis õpilased

Muu://oma vastuse lisamise võimalusega//

Millised on Teie jaoks takistused kriisitöö tegemisel koolides?

aja puudus

teadmiste puudus

oskuste puudus

tugivõrgustiku puudus ja puudulikus

ei ole iga päev samas koolis

töövahendite (hindamisvahendite, sekkumisprogrammide) puudus

Muu://oma vastuse lisamise võimalusega//

Milliseid ressursse Te kriisitööks kasutate?

koostöö erinevate ametkondadega (nt lastekaitse, politsei, kiirabi, Lastemaja, ...)

supervisioon

iseseisvalt erinevate kirjalike materjalidega tutvumine

kolleegidega nõu pidamine

kooli kriisiplaan

koostöö tegemine psühholoogidega, psühhiaatritega väljastpoolt kooli

Muu://oma vastuse lisamise võimalusega//

Milliseid kriisikoolitusi olete seni läbinud?

Kui Teile tehakse ettepanek osaleda koolis kriisidega toimetuleku koolitusel, siis millistest teemadest see koolitus võiks koosneda?

Kui tõenäoliselt Te ise sellisel koolitusel osaleksite?

ei pea vajalikuks

võib-olla

kindlasti osalen

Muu://oma vastuse lisamise võimalusega//

Kui Teil tekkis veel ettepanekuid või küsimusi, siis palun jagage neid.

Käesolevaga kinnitan, et olen korrektselt viidanud kõigile oma töös kasutatud teiste autorite poolt loodud kirjalikele töödele, lausetele, mõtetele, ideedele või andmetele.

Olen nõus oma töö avaldamisega Tartu Ülikooli digitaalarhiivis DSpace.

Kerttu-Liis Klaar